

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.13, november 2018

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Kirsten Vad

Tilsyn ved dr.theol. Carsten Breengaard

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til “Nikolai Edinger Balles Amindelse”

ved Else Riisager

Indhold

- 1 Anledningen
- 2 Den historiske baggrund
 - 2.1 Brun og Balle og deres samtid
 - 2.2 Biskop Balles bisættelse
- 3 Digtet
 - 3.1 Genre og indhold
 - 3.2 Det ‘allegoriske’ hovedafsnit
 - 3.3 Det ‘argumenterende’ hovedafsnit
- 4 Grundtvigs forhold til biskop Balle
- 5 Anvendt litteratur

1 Anledningen

Den danske kirkes ledende skikkelse, biskop N.E. Balle, var død den 19. oktober 1816. Dødsfaldet var den ydre anledning til Grundtvigs minde- eller dødedigt “Nikolai Edinger Balles Amindelse”, der udkom omkring den 28. november 1816 i Grundtvigs tidsskrift *Danne-Virke* (andet bind, første hæfte, s. 48-64).

Igennem sit lange arbejdsliv havde N.E. Balle øvet stor indflydelse i statskirken i en periode, der især for 1790’ernes vedkommende er blevet karakteriseret som den hidtil største krise for kirke og kristendom siden reformationen. I dødedigtets første del hentydes til en tilsvarende kirkelig personlighed, den nyligt afdøde norske biskop Johan Nordal Brun, der var død den 26. juli 1816. Grundtvig havde allerede hædret biskop Brun i dødedigtet “Johan Nordahl Bruuns Amindelse” (*Danne-Virke* 1816,

bind 1, s. 290-297; [klik her](#)).

“Nikolai Edinger Balles Amindelse” er gennemstrømmet af en følelse af tab og begrædelse af det, der er faldet og ikke findes mere, men det indeholder dog også håb og fortrøstning til fremtiden. Digtet hylder først og fremmest den afdøde biskop Balle, men også hans norske fælle biskop Brun som fremtrædende repræsentanter for den overvejende ortodokse forståelse af evangelisk-luthersk kristendom, som siden reformationen havde været den fremherskende i statskirken i Danmark og Norge. Med Brun og Balle faldt i Grundtvigs øjne de sidste stærke forsvarere af sand kristendom over for samtidens vantro stormere af kirken, hvad enten angriberne var inspireret af revolutionsideer eller yderligtgående oplysningstanker.

Med digtet og med de øvrige udgivelser i *Danne-Virke* ville Grundtvig gerne hos sine danske samtidige opbygge et åndeligt værn eller en bevidsthed, der hentede kræfter fra det nationale, historien og kristendommen. Han ønskede at fastholde og udbrede en bibelsk og ortodoks-luthersk kristendomsopfattelse og skabe håb om en fremtidig styrkelse af den.

Også det kommende reformationsjubilæum anså han som en anledning til at få sine synspunkter frem. Fra officiel kirkelig side planlagde man en omfattende fejring fra den 31. oktober til den 2. november 1817. Det var da 300 år siden, at Martin Luther offentliggjorde sine 95 teser på kirkedøren i Wittenberg og dermed indledte reformationen.

2 Den historiske baggrund

2.1 Brun og Balle og deres samtid

Som en følge af Napoleonskrigene var den nationale situation omkring 1816 på et lavpunkt. Det mest betydningsfulde tab var opløsningen af det dansk-norske dobbeltmonarki, hvor Danmark i 1814 var blevet tvunget til at afstå Norge. De to lande blev i samtiden ofte beskrevet som tvillingeriger, og med Grundtvigs ord var de “Fuld-Sødskende”, dvs. helsøskende, i Norden (strofe 11). Med adskillelsen fulgte også ændrede forhold for statskirken i Norge, der havde været styret parallelt med den danske kirke fra København.

Et andet ydre krisetegn var ruinerne af hovedkirken i Danmark, Vor Frue Kirke i København, der henlå midt i byen som et resultat af englændernes bombardement af København i 1807. I sit digt anvender Grundtvig ruinerne af domkirken som et udtryk for den kirkelige tilstand (strofe 21-23).

Under den store kirkekamp i 1790'erne var specielt den traditionelle, gammeldags lutherske kristendom i en voldsom krise. Fra filosofisk hold (som engelsk deisme) blev kristendommen reduceret til slagordene Gud, dyd og udødelighed samt et moralsk levned med Jesus som et kun moralsk forbillede. Samtidig var tiden præget af oprør mod autoriteter og tro på den menneskelige fornuft og menneskehedens fremadskridende oplysning. Kampen gav sig udslag i bitre opgør mellem nedarvede teologiske og bibeltro livsopfattelser og nye livssyn, der udelukkende ønskede at bygge

på den menneskelige fornuft (Kornerup 1951, s. 445).

Læs mere

Se uddybende om perioden i Kornerup 1951, s. 385-477, og Lausten 1989, s. 188-204.

Den traditionelle kristendoms forsvarere, biskop Brun og biskop Balle, forsøgte i hver deres kirkelige sammenhænge at dæmme op for angrebene på kristendommen. I Norge stod biskop Brun for kirkelig konservatisme, personlig inderlighed i gudsforholdet og en bibeltro forkyndelse af Kristus (Kornerup 1951, s. 407 f.). I Danmark var biskop Balles teologiske udgangspunkt en moderat oplysningsteologi, hvor han forenede tro på åbenbaringen med en i samtiden moderne, historisk-kritisk metode. Ligeledes fastholdt han de fleste gammellutherske dogmatiske begreber. Han mente ikke, at der var konflikt mellem de kristne åbenbarede sandheder i Bibelen og fornuften. Otto Horrebow, der som tilhænger af naturlig religion var af den opfattelse, at Gud kun talte til mennesket gennem naturen og fornuften, udså sig Balle som hovedmodstander og polemiserede mod ham i sit tidsskrift, *Jesus og Fornuften. Et Religions-Blad* (1797-1801). Balles svar var at udgive tidsskriftet *Christeligt Religionsblad under Opskrift [dvs. overskrift]: Bibelen forsvarer sig selv* (1798-1810) (se Kornerup 1951, s. 448-459).

At forbedre kristendomsundervisningen var en anden måde, Balle prøvede at forsvare den traditionelle kristendomsopfattelse på. I 1791 var han hovedforfatter til *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler*, der var en kortere og mere pædagogisk forklaring eller udlægning af Luthers lille katekismus end Pontoppidans lærebog fra 1737. Ligeledes forsøgte han at forny salmesangen i kirken og bedre tilpasse den til landbefolkningens behov med en ny, autoriseret salmebog. Balle ledede selv en kommission, der efter et flerårigt, grundigt forarbejde udgav *Evangelisk-kristelig Psalmebog* i 1798.

2.2 Biskop Balles bisættelse

Balle arbejdede utrætteligt for at styrke kirke og kristendom som professor ved universitetet, som biskop, teologisk forfatter, udgiver, debattør og fra 1800 også som kongelig konfessionarius. I 1808 måtte han dog frasige sig bispeembedet på grund af personlige sorger, og i 1816 døde han som 72-årig "udtæret af Arbejde og Alderdom" (Møller 1817, s. 294).

Selve begravelsestidspunktet den 25. oktober bestod først og fremmest af et storstilet ligtog fra afdødes bolig gennem Københavns gader til Trinitatis kirke. Kisten blev båret af studenter og utallige borgere, flere ministre og prins Christian Frederik, den senere Christian 8., fulgte til fods. Professor Jens Møller berettede, at de satte kisten i kirken, "hvor Biskop *Münter* først holdt sin Sørgetale, og Pastor *N. F. S. Grundtvig*, en Frænde af den Hensøvede, derefter tilføjede nogle Ord til hans Amindelse [dvs. minde]" (Møller 1817, s. 295). Ligtøget bevægede sig derefter videre til Petri kirke, hvor kisten midlertidigt blev bisat (Koch 1876, s. 228). Det omtalte

slægtskab bestod i, at Balles første kone var Grundtvigs faster, Frederikke Severine Grundtvig.

Dødsfaldet gav anledning til yderligere hædersbevisninger, flere mindekvad blandt andre af B.S. Ingemann, en sørgefest på universitetet og en fyldig biografi af Jens Møller (Møller 1817, se specielt s. 294-297).

Senere blev kisten stedt til hvile på Assistens Kirkegård. Efter indsamling blandt stiftets præster blev der rejst en firkantet støtte på graven smykket med en urne, flere latinske indskrifter og en bispestav omvundet af laurbær (Koch 1876, s. 237).

3 Digtet

3.1 Genre og indhold

“Nikolai Edinger Balles Amindelse” er ud fra en genremæssig betragtning et dødedigt (jf. Auken 1998, s. 15, 23 f. og 222). Det er karakteristisk for Grundtvigs senere dødedigte, at han i modsætning til mange i sin samtid oftere formåede “at indfatte et menneskes liv og død i billedrige formler og derefter placere dette menneske i åndshistorien, — ikke kun den forbigangne, men også den kommende” (Lundgreen-Nielsen 1980b, s. 24). Denne evne ses allerede i dette tidlige dødedigt fra 1816.

I digtet er Balles liv og betydning indfældet i en åndshistorisk og eksistentiel sammenhæng. Som helhed handler digtet om, hvad der ud fra Grundtvigs synspunkt er en kamp mellem Gud og verden, mellem menneskelig videnskabelig visdom og Guds visdom og mellem sand kristentro og vantro. Kampen er afspejlet i punktnedslag i kirkens og i den for Grundtvig sande kristendoms stilling i en periode af det historiske tidsforløb. Perioden udspiller sig fra Luther og reformationen til eftervirkningerne i Danmark og Norge og frem til Grundtvigs samtid med de to dødsfald. Digtet viser også ind i fremtiden med reformationsjubilæet og Grundtvigs egen kamp for fornyelse.

Digtets syn på tid er et udslag af en gammel universalhistorisk betragtningsmåde. I Grundtvigs samtid var de forskellige teologiske retninger inden for det kirkelige regi nogenlunde enige om at betragte den historiske tid som et lineært forløb, der begyndte med skabelsen og ved tidernes ende ville slutte i den eskatologiske evighed. Man forestillede sig, at evigheden samtidig eksisterede i sin egen tid. Blandt andre Grundtvig og gammeldags lutherske kristne mente desuden, at der fra Gud og evigheden i himmelen kom nedslag i den historiske tid, og at Gud greb styrende ind i verden i overensstemmelse med sin forudfattede plan.

Som et gennemgående billede på det universalhistoriske forløb bruger Grundtvig i digtet en traditionel metafor, der har rødder tilbage i antikken. Livet skildres som en sejlads på tidens hav (s. 56), hvor tiden forstås som det jordiske, historiske tidsforløb fra skabelsen til Jesu genkomst. Her vil skibet sejle ind “i Himlens Havn” (s. 58).

Dødedigtet har to hovedafsnit, hvoraf det første består af 26 regelmæssige strofer, der igen er inddelt i en allegori (strofe 1-15) og en udlægning med fremtidsperspektiver (strofe 16-26). Det jambiske versmålt i første hovedafsnit bliver i det andet afløst af

trøkæer, der er indføjjet i stikiske verslinjer med krydsrim. Den ændrede form i andet hovedafsnit er et ydre tegn på, at dødedigtets stil har skiftet karakter, så stilen bedre passer til det mere argumenterende indhold. Det samme gælder den løsere opdeling i afsnit af forskellig længde. Igennem seks afsnit vises kampen mellem den menneskelige, videnskabelige visdom og Guds visdom med eksempler fra historien.

3.2 Det 'allegoriske' hovedafsnit

Den gennemgående allegori i første hovedafsnit har hentet billeder fra naturen i henholdsvis Danmark og Norge, den danske skov og de norske fjelde med deres mest karakteristiske træer, bøgen og granen. I begge landskaber er de gamle stammer faldet, så kun stubben er tilbage, og en fugl er blevet hjemløs, da den ikke længere har et sted at sidde (strofe 3-8).

Træmetaforikken bliver dels kædet sammen med verdenstræet, asken Yggdrasil, og andre figurer fra den nordiske mytologi, dels med den bibelske forestilling om Isajs stub (jf. Es 11,1 og 10). Det var fra Isaj via sønnen kong David og hans slægt, at man håbede, fornyelsen ville ske i Israel og i jødedommen. Denne forventning blev i kristendommen overført på Jesus Kristus, der nedstammede fra David (jf. Matt 1,1; strofe 12-15).

I strofe 15 sker en internalisering af naturbilledet, som leder over til en delvis udlægning af allegorien og en beskrivelse af den samtidige kirkelige situation, både i eskatologisk tid i himlen og i den jordiske virkelighed i Danmark. Begge steder drejer det sig om jubilæumsfejringen af Martin Luther og den reformation af kirke og kristendom, som han indledte i 1517 (strofe 16-26).

3.3 Det 'argumenterende' hovedafsnit

Med det andet hovedafsnit kaldes læseren eller rettere de kristne danske læsere tilbage til anledningen for digtet, Balles kiste. Flemming Lundgreen-Nielsen sammenligner situationen med en prædiken, der bliver holdt ved siden af kisten (Lundgreen-Nielsen 1980a, s. 704).

Den gennemgående tankegang i andet hovedafsnit er sandsynligvis hentet fra 1 Kor 1,18-31. Skriftstedet handler om korsets dårskab og Guds visdom, der er af en anden art end den menneskelige visdom med dens videnskab og viden. Guds dårskab er samtidig stærkere end den menneskelige videnskab. Som der står i digtet, styrer Guds "Vidskab", dvs. visdom og indsigt, verden, og gennem Kristus, Helligånden og de kristent troende griber den ind i historiens gang (s. 58 f.). Kun i sammenhæng med Guds visdom er den menneskelige visdom levende (s. 56).

I første afsnit gøres det klart, hvad forskellen er på som menneske at være i kontakt med Guds visdom eller kun den menneskelige. Gennem opremsning af retoriske spørgsmål spørges der om, hvad den menneskelige videnskab og kunnen har været i stand til at udrette igennem historien (s. 55-58). Svaret kommer i andet afsnit; kun gennem Guds 'Vidskab' og det som menneske at være knyttet til den har de nævnte guddommelige og ekstraordinære handlinger kunnet finde sted (s. 58 f.). I tredje afsnit spørges "Mande-Vid", dvs. menneskelig klogskab eller forstand, direkte, om

den har eller kan øve helgengerninger. Hvis den ikke kan, er det bevis på, at Guds 'Vidskab' og 'Vid' har størst magt (s. 60). Argumentation, sprogbrug og tankegang ligger tættest på 1 Kor 1,18-31 i dette centrale afsnit. Fjerde afsnit indeholder konklusionen på argumentationskæden, de troendes blinde tro på Guds eller sandhedens ord har skabt kirken og andre afgørende forhold i historien. Balles tro og betydningsfulde livsgerning viser denne sammenhæng (s. 60-62).

I femte afsnit vender det lyriske jeg tilbage til situationen ved Balles kiste med en kritik af, at Balle ikke havde troet blindt nok, fornemmet den kristne lovsang klart nok og stået stærkt nok i kampen for sand kristendom (s. 62 f.). Med sjette og sidste afsnit afbødes kritikken med personlige indrømmelser. Balles sande fortjenester skal stå nedfældet i historien, hans tro frelste ham (s. 63 f.).

Underordnet hovedargumentationen i afsnittene kan der spores en apologetisk bestræbelse, der er karakteristisk for Grundtvig i perioden 1811-1815 (se f.eks. Auken 2005, s. 205). De historiske hændelser, hvor den sande kristendom har sejret gennem de troendes handlinger, har kun kunnet finde sted, fordi Guds styrelse og magt har grebet ind og stået bag de troende. Derved er de som Guds redskaber blevet støttet med guddommelig visdom og kræfter, der er stærkere end modstandernes kun menneskelige. Et tydeligt eksempel er det vidnesbyrd om Gud, som helgenerne har sat i historien (s. 60-62). Da de pågældende hændelser er dokumenteret i historiens forløb, beviser de indirekte Guds eksistens og magt (s. 60 f.).

4 Grundtvigs forhold til biskop Balle

Den hyldet isprængt kritik, som Grundtvig yder biskop Balle i dødedigtet, giver et ganske godt billedet af Grundtvigs vurdering – i hvert fald i denne periode – af Balles livslange indsats. En tilsvarende særdeles positiv omtale af Balle blandet med kritik af hans eftergivenhed over for oplysningstidens smag og tænkemåde havde allerede kunnet læses i *Kort Begreb af Verdens Krønike* fra 1812. Her var det især *Evangelisk-kristelig Psalmebog*, der stod for skud (Grundtvig 1812, s. 346-349).

Læs mere

Blandingen af ros og kritik var også til stede i Grundtvigs omtale af Balle i 1815 i forbindelse med genoptrykket af fødselsdagsdigtet "Til Biskop Balle" fra 1809 (*Kvædlinger*, s. 146-148, [klik her](#)).

Af egen drift, men dog med tilladelse fra de nærmeste efterladte, holdt Grundtvig en tale ved mindehøjtideligheden for Balle i Trinitatis kirke (Grundtvig 1885, sp. 342 og 345). Talen tog udgangspunkt i 2 Sam 3,38: "Vide I ikke, at paa denne Dag er falden en Fyrste, en Høvding i Israel!" (1885, sp. 345), og mange af dens tanker kan genfindes i dødedigtet. Grundtvig sagde blandt andet, at Balles navn skulle gå over i den danske historie, og at forældre skulle fortælle deres børn:

der var en Gang en Tid, en Mørkets Time, da mange sammenrottede sig imod Herren og hans salvede, men da sad der en Mand paa Sjællands Bispestol, som havde Mod til at

træde i Skranke og Kreds paa Val med dem alle, som turde stille sig for Alteret og sige: kun over mit Lig skal det besmittes, som turde trøstigt udbryde: Herren er mit Lys og min Salighed, for hvem skal jeg frygte; Herren er mit Livs Kraft, for hvem skal jeg ræddes! — en Mand, der saaledes talte Sandheds Ord til den korsfæstedes Ære, at alle, hvis Hjærte og Øre var aabent for Sandheds Røst, maatte sige: saaledes talte Modstanderne aldrig (1885, sp. 348).

Hvordan talen blev opfattet af nogle af de tilstedeværende ses af en samtidig kilde, der var sympatisk stemt over for Grundtvig. En broder i Brødremenigheden, Johannes Reuss, skrev til en anden broder dagen efter bisættelsen, at han havde deltaget i hele højtideligheden. Grundtvig omtalte han som den “grossen Redner u. Evangelisten” (da. store taler og evangelist) og som en “ausserordentliche Prediger” (da. højst usædvanlig prædikant). Han mente dog også, at Grundtvig var en torn i øjet på de gejstlige, der var forsamlet i kirken. Reuss tilføjede endvidere:

Indessen ist er ein treuer Bekenner der Wahrheit und des Worts vom Creuz in Evangelio, und ich habe ihn gestern mit inniger Bewegung und Freude am Sarge des sel. Bischofs davon zeugen hören. — Prinz Christian, in dessen Nähe ich stand, trat vor, sobald Grundtvig reden anfang, und verwandte kein Auge von ihm mit sichtbaren Zeichen des Eindrucks — bis er aufhörte. (da. Imidlertid er han en tro bekender af sandheden og korsets ord i evangeliet, og jeg har i går med inderlig bevægelse og glæde hørt ham pege derpå ved den salig biskops kiste. — Prins Christian, i hvis nærhed jeg stod, trådte frem, så snart Grundtvig begyndte at tale, og så ufravendt på ham synligt bevæget — indtil han standsede.) (Johannes Reuss til Hans Wied, København den 26. oktober 1816; i Heiberg 1899-1901, bind 6, s. 214-216).

5 Anvendt litteratur

- Auken, Sune (1998) *Eftermæle. En studie i den danske dødedigtning fra Anders Arrebo til Søren Ulrik Thomsen*. København.
- Auken, Sune (2005) *Sagas spejl. Mytologi, historie og kristendom hos N.F.S. Grundtvig*. København.
- Balle, N.E. (1791) *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler*. København.
- Balle, N.E. (1798-1810) *Christeligt Religionsblad under Opskrift: Bibelen forsvarer sig selv*, bind 1-4. København.
- *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1798). København.
- Grundtvig, N.F.S. (1812) *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1815) “Til Biskop Balle” i *Kvædlinger eller Smaakvad*, s. 146-148. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1816-1819) *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 1-4. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1885) "Tre utrykte Mindetaler" i *Dansk Kirketidende*, nr. 22, den 31. maj, sp. 342-349. København.
- Heiberg, Knud (1899-1901) "Brødreresocietetets Forhold til Grundtvigs Kamp mod Rationalismen oplyst ved Breve" i *Kirkehistoriske Samlinger*, 4. række, bind 6, s. 209-240. København.
- Horrebow, Otto (1797-1801) *Jesus og Fornuften. Et Religions-Blad*. København.
- Koch, L. (1876) *Biskop Nicolai Edinger Balle*. København.
- Kornerup, Bjørn (1951) "Oplysningstiden 1746-1799" i *Den Danske Kirkes Historie*, (1950-1966), bind 1-8; bind 5, s. 231-505, red. Hal Koch og Bjørn Kornerup. København.
- Lausten, Martin Schwarz (1989) *Danmarks kirkehistorie*, 2. udg. [1983]. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980a) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980b) "'Rød og Hvid i Billedsalen'. Grundtvigs døds- og mindedigte I" i *Grundtvig-Studier* 1980, s. 23-60. København.
- Møller, Jens (1817) *Biskop Dr. Nicolai Edinger Balles Levnet og Fortjenester, beskrevne og ved adskillige Bilag samt et Udvalg af hans Brevvexling oplyste*. København.
- Pontoppidan, Erik (1737) *Sandhed til Gudfrygtighed, Udi En eenfoldig og efter Muelighed kort, dog tilstrekkelig Forklaring Over Sal. Doct. Mort. Luthers Liden Catechismo, Indeholdende alt det, som den, der vil blive salig, har behov, at vide og gjøre. Paa Kongel. allernaadigste Befaling. Til almindelig Brug*. København.